

**SBÍRKY
& POLITIKA
COLLECTIONS
& POLITICS**

Tomaš Kavka
Pavčina Vogelová
Jolana Tothová (eds.)

NÁRODNÍ
MUZEUM

**SBÍRKY
& POLITIKA
COLLECTIONS
& POLITICS**

Publikace k výstavě *Zneužitá muzea* projektu Muzeum dělnického hnutí v 21. století, Národní muzeum, Nová budova, 3. 11. 2022 – 15. 2. 2023.

Publikace a výstava vznikly jako výstup projektu Muzeum dělnického hnutí v 21. století. Prezentace a práce s muzejní sbírkou doby státního socialismu a způsoby užití jejího materiálu k potřebám odborné a široké veřejnosti (DG18P02OVV045), podpořené v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity NAKI II.

Publication for the exhibition the *Misused Museums* of the project Museum of Working Class Movement in the 21st Century, National museum, New building, 3 November 2022 – 15 February 2023

The publication and exhibition were created as an output of the Museum of Working Class Movement in the 21st Century project. Presentation and working with the museum collection of the time of state socialism and ways of using its material for needs professionals and the general public (DG18P02OVV045), supported under the Support Program of applied research and experimental development of national and cultural identity NAKI II.

MUZEUM
DĚLNICKÉHO
HNUTÍ V 21. STOLETÍ

RECENZOVALI / REVIEWED:

Mgr. Veronika Hittmanová Rollová, Ph.D.

Mgr. Marek Junek, Ph.D.

© Národní muzeum, 2022

KONCEPCE / CONCEPTION © Tomáš Kavka, Pavlína Vogelová, Jolana Tothová

TEXTY / TEXTS © Andrea Průchová Hružová, Libor Jůn, Markéta Kabůrková, Tomáš Kavka, David Majtenyi, Jiří Pokorný, Čeněk Pýcha, Jan Šindelář, Jolana Tothová, Pavlína Vogelová, Martin Zet, 2022

ANGLICKÝ PŘEKLAD / ENGLISH TRANSLATION © HT International s. r. o., 2022

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SAZBA / GRAPHIC DESIGN AND TYPESETTING © Filip Blažek, Eliška Kudrnovská (Designiq), 2022

LICENCE K POUŽITÝM REPRODUKČÍM / LICENSE TO USED REPRODUCTIONS:

© Národní muzeum, NFA, PLATO, ÚSTR, 2022

Photo © Radek Dětinský, Alexander Dubský, Gabriela Hrzánová, Ivan Motýl, Alžběta Kumstátová, Šárka Svobodová, Jolana Tothová, Olga Tlapáková, Skupina (Hynek Alt, Zuzana Krišková, Vojtěch Márc, Jirka Skála, Martin Zet), Akademie výtvarných umění v Praze, Národní filmový archiv, Národní muzeum, PLATO, 2022

ISBN 978-80-7036-734-6 (pdf)

**SBÍRKY
& POLITIKA**

**COLLECTIONS
& POLITICS**

Tomáš Kavka
Pavína Vogelová
Jolana Tothová (eds.)

Obsah

Contents

- 9**   **Úvod**
Editorial
PAVLÍNA VOGELOVÁ
- 15**   **Výstava k projektu Muzeum dělnického hnutí v 21. století**
Exhibition of the Museum of Working Class Movement
in the 21st Century project
TOMÁŠ KAVKA & JOLANA TOTHOVÁ
- 21**   **Muzea dělnictva a práce – svět včerejška i dneška? Stranická muzea v Československu a jejich příbuzní za budovatelským horizontem**
The Museums of Workers and Labour – the World of Yesterday and Today? Party Museums in Czechoslovakia and Their Relatives Beyond the Horizon of Building
TOMÁŠ KAVKA
- 57**   **Prezentace minulosti, budování budoucnosti. Muzeum Klementa Gottwalda (1954–1990) coby propagačně-edukační centrum stranické historie**
Presenting the Past, Building the Future. The Klement Gottwald Museum (1954–1990) as an Agitprop and Educational Centre of Party History
MARKÉTA KABŮRKOVÁ
- 89**   **Instituce zanikla, sbírka zůstává. Sbírka Muzea dělnického hnutí a náhled do jejího využití v letech 1990–2022**
The Institution Ceased to Exist, the Collection Remains. The Collection of the Museum of Working Class Movement and a Look at Its Use between 1990 and 2022
JOLANA TOTHOVÁ

- 129**   **Od pozůstalosti k archivnímu fondu – Julius Fučík a Gusta Fučíková**
From Estate to Archive Fund – Julius Fučík and Gusta Fučíková
DAVID MAJTENYI
- 137**   **„Škola komunismu pro miliony našich lidí“ – několik poznámek**
k expozicím Muzea V. I. Lenina v Praze v letech 1953 až 1990
“A School of Communism for Millions of Our People” – Some Notes on
the Exhibitions of the V. I. Lenin Museum in Prague from 1953 to 1990
LIBOR JŮN
- 169**   **Dotknout se Lenina. Muzeum Vladimíra Iljiče Lenina ve filmu**
To Touch Lenin: The Vladimir Ilyich Lenin Museum In Documentary
Cinema
ANDREA PRŮCHOVÁ HRŮZOVÁ
- 189**   **Lidskost a proletářské prostředí aneb Umělecká díla v pražských**
muzeích V. I. Lenina a Klementa Gottwalda
Humanity and the Proletarian Environment or the Works of Art in the
V. I. Lenin and Klement Gottwald Museums in Prague
JAN ŠINDELÁŘ
- 217**   **Fotografie v ideologické sbírce**
Photographs in the Ideological Collection
PAVLÍNA VOGELOVÁ
- 247**   **Sbírka Muzea dělnického hnutí a historické vzdělávání**
The Collection of the Museum of Working Class Movement Through
the Lens of Historical Education
ČENĚK PÝCHA
- 263**   **Závodní kluby – hlavní prostředek odborové kulturní činnosti a agitace**
Factory Clubs – the Main Means of Trade Union Cultural Activity and
Agitation
JIŘÍ POKORNÝ
- 287**   **Dusím se a žízním, dusím se žízní. Útržky myšlenek souvisejících s prací**
Sochař Miloš Zet (1920–1995) očima Martina Zeta
Choking and Thirsting, Choking on Thirst. Fragments of Ideas Related
to the Work of Sculptor Miloš Zet (1920–95) Through the Eyes of
Martin Zet
MARTIN ZET

341   **Medailony autorů**
Profiles of the authors

349   **Bibliografie**
Bibliography

361   **Jmenný rejstřík**
Name index

Úvod

Editorial

Pavína Vogelová

Cílem předkládané publikace, která je výsledkem společného úsilí autorů jednotlivých příspěvků v rámci projektu NAKI II, vedeného hlavním řešitelem Tomášem Kavkou, bylo podat reprezentativní sondu do historie, původu, přístupů a prezentací rozsáhlých fondů Sbírký Muzea dělnického hnutí, vzniklých ze zaniklých institucí Muzea Klementa Gottwalda, Muzea V. I. Lenina a Muzea Julia Fučíka, které Národní muzeum získalo do své správy. V komparaci s dalšími podobnými relevantními muzejními sbírkami a pamětovými institucemi se zabýváme ústřední otázkou, jaký význam mají sbírky zaniklých stranických muzeí a proč se jimi i dnes zabýváme?

Neklademe si za cíl obsáhnout komplexní dějiny těchto institucí a jejich sbírek, ale spíše rozšířit společný diskurz o zaniklých ideologických muzeích. Jde o pohledy do současného myšlení o muzejních strategiích, kde se střetávají individuální tematické i metodologické přístupy jednotlivých autorů, a to ve dvou liniích. První, stěžejní část se zabývá tématem institucionální roviny muzea, stejně tak povahou, specifickou kvalitou, proměnou rolí a uplatněním jeho sbírkového, ideologií zatíženého, fundusu. Tomáš Kavka zasazuje vývoj českých stranických muzeí do mezinárodního muzejního kontextu druhé poloviny 20. století s důrazem na střední a východní Evropu a stanovuje tím širší rámec problematiky. Studie Markéty Kabůrkové se zaměřuje na okolnosti vzniku a vývoje Muzea Klementa Gottwalda s akcentem na význam jeho expozic pro prezentaci a utváření historického narativu po roce 1970. Na to navazuje příspěvek Jolany Tothové, který podává přehledovou informaci o historii a stavu Sbírký Muzea Klementa Gottwalda, představuje její členění, prezentaci ve výstavních či výzkumných projektech i změnu jejich rétoriky po roce 1990. Tento přehledový rámec o kontextu, původu a funkci sbírek Muzea Klementa Gottwalda

The aim of this publication, which is the result of the joint efforts of the authors of the individual contributions within the NAKI II project, led by the principal investigator Tomáš Kavka, was to provide a representative insight into the history, origins, approaches and presentations of the extensive funds of the Collection of the Museum of Working Class Movement, which were formed from the defunct institutions of the Klement Gottwald Museum, the V. I. Lenin Museum and the Julius Fučík Museum, which the National Museum now manages. In comparison with other similarly relevant museum collections and memory institutions, we address the key question: what is the significance of the collections of defunct Party museums and why should we continue to be interested in them today?

We do not aim to cover a comprehensive history of these institutions and their collections, but rather to expand the common discourse of defunct ideological museums. These are insights into contemporary thinking about museum strategies, where individual authors' thematic and methodological approaches collide in two lines. The first, key part deals with the theme of the institutional level of the museum, as well as the nature, specific quality, changing roles and application of its ideology-laden collection assets. Tomáš Kavka sets the development of Czech party museums in the international museum context of the second half of the 20th century, with an emphasis on Central and Eastern Europe, and thus establishes the broader framework of the issue. Markéta Kabůrková's study focuses on the circumstances of the creation and development of the Klement Gottwald Museum, with an emphasis on the importance of its exhibitions for the presentation and shaping of the historical narrative after 1970. This is followed by Jolana Tothová's contribution, which provides an overview of the history and state of

doplňuje pro ucelený obraz krátkou připomínkou text Davida Majtenyiho o archivním fondu Julia Fučíka a Gusty Fučíkové, který je součástí Sbírký Muzea Klementa Gottwalda. Tento fond byl již v rámci projektu NAKI obšírněji představen v roce 2020.¹ Příspěvký Libora Jůna a Andrey Průchové Hrůzové se vážou k problematice Muzea V. I. Lenina. Libor Jůn nahlíží na specifickou roli tohoto muzea v rámci stranických muzeí a přináší společenskou reflexi jeho čtyřicetileté existence. Tuto studii doplňuje Andrea Průchová Hrůzová s úzkým vymezením na filmy spojené s otevřením Muzea V. I. Lenina, poukazující na dobové principy vizuální kultury padesátých let. Studie Jana Šindeláře pak stmeluje obě muzea pohledem na roli výtvarného umění, na uměleckou výzdobu, jež měla spoluvytvářet oficiální výklad dobových dějin padesátých let. Pavlína Vogelová přibližuje tematický záběr celé rozsáhlé historické fotografické sbírký, reflektující funkci fotografie v paměťové instituci ve vztahu obrazu a moci.

Druhá část knihy náleží třem případovým studiím o využití muzejních sbírek. První je studie Čenka Pýchy ilustrující názorný příklad možného zacíleného přístupu práce s historickými sbírkami ve vzdělávací praxi, ale přináší i podnět k úvahám o povaze myšlení historika pro pedagogy, žáky a studenty, ale i pro zájemce o dějiny. Příspěvek Jiřího Pokorného připomíná problematiku pronikání masové agitační kultury do závodních klubů před rokem 1989 a všudypřítomnost ideologického dohledu, jako prodloužené ruký kulturních institucí, včetně muzeí, kterými se zde zabýváme. Publikaci zakončujeme intervencí současného uměleckého projektu Martina Zeta, reflektujícího sochařskou tvorbu svého otce

the Klement Gottwald Museum's collection, its division, presentation in exhibitions or research projects, and the change in their rhetoric after 1990. This overview framework of the context, origin and function of the Collection of the Klement Gottwald Museum is complemented by a short commentary by David Majtenyi on the archival collection of Julius Fučík and Gusta Fučíková, which was a part of the Klement Gottwald Museum. This fund has already been presented in more detail in 2020 as a part of the NAKI project.¹ The contributions of Libor Jůn and Andrea Průchová Hrůzová are related to the V. I. Lenin Museum. Libor Jůn looks at the specific role of this museum within the framework of party museums and brings a social reflection on its forty years of existence. This study is complemented by Andrea Průchová Hrůzová with a narrow focus on movies associated with the opening of the V. I. Lenin Museum, highlighting the contemporary principles of visual culture in the 1950s. Jan Šindelář's study then brings the two museums together by looking at the role of the visual arts, the artistic decoration that was to co-create the official interpretation of the contemporary history of the 1950s. Pavlína Vogelová presents the thematic scope of the entire extensive historical photographic collection, reflecting the function of photography in the institutional memory in the relationship between image and power.

The second part of the book is devoted to three case studies on the use of museum collections. The first is a study by Čenek Pýcha, providing an illustrative example of a possible targeted approach to working with historical collections in educational practice, but it also provides food for thought about the nature

¹ Viz katalog k realizované výstavě v roce 2020 *ReporTvář Julia Fučíka*. JŮN – KABŮRKOVÁ – MAJTENYI (eds.), *ReporTvář Julia Fučíka*, 2020.

¹ See the catalogue for the exhibition from 2020 *Notes and Faces of Julius Fučík*. JŮN – KABŮRKOVÁ – MAJTENYI (eds.), *Notes and Faces of Julius Fučík*: 2020.

Miloše Zeta, zastoupenou ve Sbírce Muzea dělnického hnutí, stejně tak jeho stále přítomné stopy ve veřejném prostoru.

Jistě se všichni shodneme, že likvidace sbírek z bývalých stranických muzeí, coby hmatatelné stopy historické paměti, by byla chyba. Během naší pětileté spolupráce s kolegy z Ústavu pro studium totalitních režimů jsme se společně zaměřili na otázky, jak uchopit a jak vytěžit bohatství materiálové škály předmětů, fotografií, filmů, dokumentů, knih či archiválií těchto sbírek. Postupně je veřejnosti zpřístupňujeme k odborným vědeckým, badatelským, ale i vzdělávacím a didaktickým účelům pro studium soudobých dějin a kultury coby svědectví naší minulosti, odrážející se v přítomnosti i v perspektivě budoucí generace.

of the historian's thinking for teachers, pupils and students, as well as for those interested in history. Jiří Pokorný's paper recalls the issue of the penetration of mass agitation culture into racing clubs before 1989 and the pervasiveness of ideological surveillance as an extended arm of cultural institutions, including the museums discussed here. We conclude the publication with an intervention of Martin Zeta's contemporary art project, reflecting on the sculptural work of his father Miloš Zet, represented in the Collection of the Museum of Working Class Movement, as well as his ever-present traces in the public space.

Surely we can all agree that it would be a mistake to destroy the collections of former party museums, being a tangible trace of historical memory. During our five years of collaboration with colleagues at the Institute for the Study of Totalitarian Regimes, we have focused on the questions of how to grasp and extract the richness of the material range of objects, photographs, movies, documents, books and archival material from these collections. We are gradually making them available to the public for professional, scientific, research, educational and didactic purposes for the study of contemporary history and culture as a valuable and irreplaceable testimony of our past, reflected in the present and in the perspective of future generations.

**Výstava k projektu Muzeum
dělnického hnutí v 21. století**

**Exhibition of the Museum
of Working Class Movement
in the 21st Century project**

Tomáš Kavka & Jolana Tothová

Ve výstavním projektu chceme především zhodnotit dlouholetý výzkum a přehledně prezentovat jeho hlavní výsledky, ukazující různé současné i budoucí perspektivy zkoumaného historického pramene, Sbírký Muzea dělnického hnutí. Zároveň chceme výstavou nahlédnout do stranických muzeí, která fungovala v době komunistické diktatury do roku 1989 a z jejichž činnosti Sběrka vzešla. Tento náhled je potřebným vodítkem pro návštěvníky výstavy, kteří nepatří mezi pamětníky zaniklých institucí. V projektu tak osvětlujeme praktiky vzniku a historie stranických muzeí do roku 1989 i polistopadový osud jejich cíleně propagandistických sbírek, aniž by bylo třeba vyvolávat pocity znechucení, nostalgie, či dokonce obhajovat tehdejší muzejní dění. Naopak je naší snahou kriticky všechna období její existence zhodnotit a představit současné i budoucí perspektivy jejího využití jako movitého historického dědictví, v jiném, demokratickém a pluralitním zřízení.

Retrospektivní cestou výstavu vedeme od kapitoly současného využití v projektech Národního muzea a hledání paralel podobných sbírek a materiálů v dnešní společnosti k osudu fondů pražských stranických muzeí po pádu východního bloku a roztroušení ideologických sbírek v 90. letech 20. století. Zásadním bodem je zde ustavení instituce Muzeum dělnického hnutí, o.p.s., na počátku 90. let 20. století jako specifické organizace, která značně přispěla k zachování a možným rekonstrukcím ideologických muzeí v dnešní době. Tato obecně prospěšná společnost vznikla na základě sloučení sbírek pražských stranických muzeí – Muzea Klementa Gottwalda s pobočkou Muzeum Julia Fučíka, a Muzea V. I. Lenina, zrušených na počátku roku 1990. Skrze její fungování, daleko od světelných ramp pozornosti, poukážeme na měnící se přístup k hmotným památkám na neúspěšnou dějinnou ideologii až do dnešních dní. Všimáme si tak nejprve po-

In the exhibition project, we want to evaluate years of research and clearly present its main results, showing various current and future perspectives of the historical source under study, the Collection of the Museum of Working Class Movement. At the same time, we want the exhibition to give an insight into the party museums that functioned during the communist dictatorship until 1989, and from whose activities the Collection was created. This insight is a necessary guide for visitors to the exhibition who are not among the contemporary witnesses of defunct institutions. In the project, we shed light on the practices of the establishment and history of party museums up to 1989, as well as the post-November fate of their purposefully propagandistic collections, without the need to evoke feelings of disgust, nostalgia or to defend the status quo of the museums at that time. On the contrary, our effort is to critically evaluate all periods of their existence and to present current as well as future perspectives on their use as movable historical heritage located in a different, democratic and pluralistic establishment.

In a retrospective way, we present the exhibition from the chapter of contemporary use in the projects of the National Museum and the search for parallels of similar collections and materials in today's society to the fate of holdings of the Prague party museums after the fall of the Eastern Bloc and the scattering of ideological collections in the 1990s. A crucial point here is the establishment of the Museum of Working Class Movement, o.p.s. in the early 1990s as a specific organisation that has contributed significantly to the preservation and possible reconstruction of ideological museums today. This community interest company was created on the basis of the merger of the collections of the Prague party museums – the Klement Gottwald Museum with its branch, the Julius Fučík Museum, and the

zvolného návratu odborné diskuse o socialistickém umění na počátku 21. století, následně rozšiřované o témata dělnictva a práce, která byla i součástí komunistické propagandy. Jejich prostřednictvím se vrací historický materiál ideologických sbírek jako výzkumné i mediální téma, ač již neposilován stranickou linií, do diskusí a veřejného prostoru.

Výstavou doputujeme zpět až k vzniku a chodu stranických muzeí. Jejich zárodky vidíme v zavádění nové interpretace historie podle komunistického klíče po roce 1948. Tato rozsahem malá část výstavy je ovšem nezbytná pro náhled na původ a dobový kontext zachované Sbírky Muzea dělnického hnutí. Prostředkem nám jsou témata a vybrané předměty expozice Muzea Klementa Gottwalda a jejích proměnlivých instalací v souvislostech zvrátů priorit vládnoucího režimu; od prezentace husitství přes selské bouře baroka, dělnické hnutí 19. století až po oslavu poválečného vítězství lidu personifikovaného komunistickou stranou a inspirovaného Sovětským svazem, které by nepřišlo bez pomoci Rudé armády. Tato prvotní hlavní část historicky stavěné expozice byla od druhé poloviny 50. let postupně umenšována směrem k oslavě úspěšné současnosti, kterou zrcadlilo budování průmyslu, zemědělství a rozvíjející se socialistické společnosti spolu s prezentací jejich teoretiků i politických vůdců. Jako místo, kde se oslavoval proletářský kosmopolitismus ukazujeme pražské Muzeum V. I. Lenina, které bylo umístěno v Lidovém domě v Hybernské ulici, které nám slouží jako oslí můstek ke komparaci se zahraničím. Stranická ideologická muzea totiž fungovala ve všech sovětských satelitech, přičemž podobně jako v Československu i v Polsku či Maďarsku plnila roli jejich vzorů muzea Sovětského svazu. Pro komplexnost předkládáme náhled na síť československých regionálních stranických muzeí a míst piety dobových oslav komunistické minulosti.

V. I. Lenin Museum, which were all shut down at the beginning of 1990. Through its operation, away from the spotlight, we highlight the changing approach to material monuments, to a failed historical ideology up to the present day. Thus, we first note the gradual return of the expert discussion of socialist art at the beginning of the 21st century, subsequently expanded to include themes of working class and labour, which were also part of communist propaganda. Through them, the historical material of ideological collections returns as a research and media topic, although no longer reinforced by the party line, into the debate and public space.

The exhibition will take us back to the creation and operation of Party museums. We see their beginnings in the introduction of a new, communist interpretation of history after 1948. This small-scale part of the exhibition is, however, essential for an insight into the origins and contemporary context of the preserved Collection of the Museum of Working Class Movement. We are provided with the themes and selected objects of the Klement Gottwald Museum's exhibition and its changing installations in the context of the reversals of priorities of the ruling regime; from the presentation of the Hussite movement to the peasant revolts of the Baroque, the 19th century working class movement to the celebration of the post-war victory of the people personified by the Communist Party and inspired by the Soviet Union, which would not have happened without the help of the Red Army. From the second half of the 1950s, this initial main part of the historically constructed exposition was gradually scaled back towards a celebration of a successful present that mirrored the building of industry, agriculture and the developing socialist society, along with the presentation of its theorists and political leaders. As a place where proletarian cosmopoli-

Výstava se koná v Nové budově Národního muzea, která jako častokráté přepisované místo paměti vhodně poukazuje na historii 20. století, kam patří i Sběrka Muzea dělnického hnutí. Do vyznění výstavy tak vnáší nový rozměr. Ruku v ruce s výstavním prostorem bývalého Federálního shromáždění pak výstava nese myšlenku, že předměty samy za své využití nemohou, vždy v nich je obsažen lidský skutek a dobová interpretace. Ničení ideologických sbírek či zavírání kapitol jistých částí historie je nepatřičné a jejich reflexe naopak podporuje, nikoli devastuje historické poznání a vyrovnávání se s dějinnou skutečností.

tanism was celebrated, we show the V. I. Lenin Museum in Prague, which was located in the People's House on Hybernská street, which serves us as an contrived connection for comparison with foreign countries. In fact, party ideological museums functioned in all Soviet satellite states, and, as in Czechoslovakia, the museums of the Soviet Union in Poland and Hungary acted as their models. For the sake of comprehensiveness, we present an overview of the network of Czechoslovak regional party museums and places to commemorate the communist past.

The exhibition takes place in the New Building of the National Museum, which, as an often overwritten site of memory, aptly highlights the history of the 20th century, which includes the Collection of the Museum of Working Class Movement. It thus brings a new dimension to the exhibition's message. Hand in hand with the exhibition space of the former Federal Assembly, the exhibition then carries the idea that objects cannot be used for their own sake; they always contain human agency and a contemporary interpretation. The destruction of ideological collections or the closing of chapters of certain parts of history is inappropriate, and their reflection, on the contrary, supports, not devastates, historical knowledge and coming to terms with historical reality.

**Muzea dělnictva a práce –
svět včerejška i dneška?**

**Stranická muzea
v Československu a jejich
příbuzní za budovatelským
horizontem**

**The Museums of Workers
and Labour – the World of
Yesterday and Today? Party
Museums in Czechoslovakia
and Their Relatives Beyond
the Horizon of Building**

Tomáš Kavka

O stranických, komunistických a za účelem politické propagandy zakládaných muzeích se hovoří hlavně v kontextu státně socialistických diktatur, které existovaly v druhé polovině 20. století ve velké části střední a východní Evropy. Celku definovaném jako blok socialistických států následujících zřízení a směr vývoje v Sovětském svazu. Svě místo tak našla tato muzea i v Československu. Ve světě stranické diktatury byla jejich hlavním účelem propagace zřízení existujícího státu založená na evolucionistické marxistické interpretaci dějin směřujících vývojem k ústřední roli vládnoucí (obvykle komunistické) strany a jejich představitelů. Vzhledem k různé velikosti zemí v sovětském bloku měly tyto instituce větší či menší množství podob. Obvykle přitom bylo v rámci státu jedno takové muzeum charakterizováno jako ústřední a k němu existovala množina doplňujících subjektů, ať již fungujících na základě propagace jistého tématu, či zřízených pro jistou lokalitu nebo region.

Většina z těchto muzeí zanikla po pádu režimů v roce 1989. Cílená podpora státní komunistické ideologie a jejich nositelů a zrušení po politické změně tak mohou být základem jejich společné definice. V rámci naší studie je budeme nazývat stranická muzea, jelikož právě podporou strany a její politiky jako státního zájmu je můžeme vymezit.

Vedle těchto typů stranických muzeí lze ovšem téma pojmut širěji. Zejména když posuneme definici institucí směrem k prezentaci levicové ideologie spojené s jejich zřizovatelem a dovedeme chronologicky až téměř do současnosti. Množina se nám totiž rozšíří i o muzea v západním světě, kde se ve svých různých podobách již od padesátých let 20. století objevují instituce snažící se zprostředkovat politické vidění světa a podporu jistého segmentu společnosti. V jejich počátcích stojí sociálnědemokratické organizace, stejně jako institucionální vytváření paměti na

Party, communist and political propaganda museums are mainly discussed in the context of the state socialist dictatorships that existed in the second half of the 20th century in much of Central and Eastern Europe. In a region defined as a bloc of socialist states following the establishment and direction of development in the Soviet Union. Thus, these museums found their place in Czechoslovakia as well. In the world of party dictatorship, their main purpose was to promote the establishment of the existing state based on an evolutionist Marxist interpretation of history, directed by development towards the central role of the ruling (usually communist) party and their representatives. Given the different sizes of the countries in the Soviet bloc, these institutions took many forms. Usually, however, within a state, one such museum was characterized as the central one, and there was a set of additional entities, either functioning on the basis of promoting a certain theme or established for a certain area or region.

Most of these museums disappeared after the fall of the communist regimes in 1989. Thus, the targeted support of state communist ideology and their bearers, and their abolition after the political change, may be the basis of their common definition. In the context of our study, we will call them party museums, since it is the support of the party and its policies as a state interest that can define them.

Beyond these types of party museums, however, the topic can be studied more broadly. In particular, if we shift the definition of the institutions towards the presentation of the leftist ideology associated with their foundation and take them chronologically almost to the present day. In fact, the plurality will be extended to museums in the Western world, where institutions seeking to convey a political vision of the world and support for a certain segment of society have appeared in their var-

odborové hnutí a jeho činnost. Většina těchto institucí se vyznačuje prezentací programu silných sociálních skupin pracujících a jejich národních ať již stranických, či odborových vůdců. Najít je můžeme v severozápadní Evropě – od Velké Británie přes Skandinávii až po západní Německo.

V této části publikace chceme nastínit přehled stranických muzeí v kontextu doby poválečného Československa a východního bloku. Ten se následně pokusíme srovnat se situací západoevropského vývoje v období následujícím po druhé světové válce. Jistým předělem nám bude konec éry státního socialismu ve východní Evropě kolem roku 1989, nicméně vývoj v obou blocích překročíme a pokusíme se situaci na východě i západě Evropy pozorovat až do současnosti.

Československo a jeho stranická muzea

V prostoru poválečného Československa druhé poloviny čtyřicátých a první padesátých let 20. století došlo k relativně revoluční proměně struktury i definování smyslu fungování paměťových institucí. Dobu hned po osvobození a obnovení státu charakterizuje velká vlna znárodnování, která se dotkla i muzejních institucí.¹ Tu ještě umocnil únorový komunistický převrat a nastolení stranické diktatury v roce 1948. Muzea v rámci revolučního komunistického étosu měla opustit svůj menšinový a spíše odborný, elitářský charakter a v novém zřízení, alespoň podle ústředních hesel, sloužit všemu lidu. Měla se stát na jednu stranu více odbornými a zajistit ochranu jak kulturních hodnot, tak i dokumentaci a prezentaci současnosti, na druhou stranu měla zpřístupnit své poklady školám

ious forms since the 1950s. Social democratic organisations, as well as the institutional creation of a memory of the trade union movement and its activities, are at their origins. Most of these institutions are characterized by the presentation of a program of strong social groups of workers and their national, whether party or union leaders. They can be found in north-western Europe – from Great Britain through Scandinavia to western Germany.

In this part of the publication, we want to outline an overview of party museums in the context of post-war Czechoslovakia and the Eastern Bloc. This will then be compared with the situation in Western Europe in the period following the Second World War. The end of the era of state socialism in Eastern Europe in the period around 1989 will be a certain turning point, but we will go beyond the developments in both blocs and try to observe the situation in Eastern and Western Europe up to the present day.

Czechoslovakia and Its Party Museums

In the space of post-war Czechoslovakia in the second half of the 1940s and the first 1950s, a relatively revolutionary change in the structure and definition of the meaning of memory institutions took place. The period immediately after the liberation and restoration of the state was characterised by a large wave of nationalisation, which also affected museum institutions.¹ This was compounded by the communist takeover in February and the establishment of the party dictatorship in 1948. Under the revolutionary communist ethos, museums were to abandon their minority and rather professional, elitist character and, in the

¹ DOLÁK 2018.

¹ DOLÁK 2018.

a širokým masám obyvatelstva.² V kontextu politiky komunistické strany to znamenalo, že dostala úkol dlouhodobé masové medializace činů a ideologie strany. Po vzoru komunistické bašty, Sovětského svazu, je chtěl stát zapojit do vzdělávacího programu vedoucího k ideologickému uchopení minulosti i současnosti celých generačních kohort a vytvoření nového člověka, čemuž podléhala i sbírkotvorná koncepce. Zaměřit se měla na doposud opomíjený obsah sbírek, jakož i dostala úkol přivést do svých řad vhodné kádry.³ Na první pohled jasný program bylo nicméně třeba do tradičních, většinou na spolkovém charakteru založených muzejních institucí aplikovat.

Budování nového směru naráželo na problém prosazování komunistické ideologie do konzervativního prostředí, které – jak zdůrazňovala propaganda – odpovídalo buržoaznímu pojetí sbírkotvorné koncepce. Nevalný byl i zájem dosavadních muzejních pracovníků aktivně nový, komunistický směr realizovat, jak dokazuje vágní přizpůsobování se v rámci zastřešující muzejní instituce zděděné z období první republiky, Svazu československých muzeí, jejíž vliv tak byl oslabován.⁴ Zátěž řízení transformace muzeí připadla tak na státní orgány, ministerstva, která přebírala otěže dalšího směřování celé muzejní sítě. Takto během padesátých let dostalo muzejnictví základ ve vytvoření Kabinetu muzejní a vlastivědné práce roku 1956 a následně i první zákon o muzeích a galeriích v roce 1959.⁵ Ruku v ruce s transformací shora probíhalo i zřizování nových muzeí. Jednalo se hlavně o instituce, které byly řízeny z komunistického vedení. Stranická muzea tak přímo k propagandě

new system, serve all people, at least according to the central slogans. On the one hand, they were to become more professional and ensure the protection of cultural values as well as the documentation and presentation of the present; on the other hand, they were to make their treasures available to schools and the broader population.² In the context of Communist Party policy, this meant that they were given the task of long-term mass media coverage of the Party's actions and ideology. Following the example of the communist bastion, the Soviet Union, the state wanted to involve them in an educational programme leading to an ideological grasp of the past and present of whole generational cohorts and the creation of a new man, which was also subject to the collection's conception. They were to focus on the hitherto neglected content of the collections, as well as being given the task of bringing suitable cadres into its ranks.³ However, a seemingly clear agenda was to be applied to the mostly association-based traditional museum institutions.

The building of the new direction encountered the problem of imposing the communist ideology into a conservative and, as the propaganda stressed, bourgeois environment. The interest of the existing museum staff to actively implement the new communist direction was also weak, as evidenced by the vague adaptation within the umbrella museum institution inherited from the First Republic, the Union of Czechoslovak Museums, whose influence was thus being weakened.⁴ The burden of managing the transformation of museums thus fell on the state authorities, the ministries

² O muzejní politice po roce 1945 více např. ŠPÉT 1977.

³ K novému pojetí muzejnictví v rámci budování politiky KSČ více SOMMER 2011, s. 72–98.

⁴ O situaci v muzejnictví 50. let viz KUČEROVÁ 2015, zejm. s. 13–16.

⁵ Více viz ŠPÉT 2003; resp. DOUŠA 2005.

² For more information on museum politics after 1945, see for example ŠPÉT 1977.

³ For more information on new concept of museums in the formation of communist party policy see SOMMER 2011, pp. 72–98.

⁴ For information on the situation in the museum in the 1950s, see KUČEROVÁ 2015, especially pp. 13–16.

byla určena. V rámci státu měla sloužit jako vzorová zařízení k uchopení nového pojetí i tradičními muzei směrem k formování komunistického muzejního diskursu.

První vznikla v letech 1953–54 v rámci dynamiky institucionalizace oficiálního komunistického výkladu dějinného vývoje. V ní se vedle oslav strany a jejich vůdců prosazovala interpretace revoluční cesty národního hnutí s rostoucí emancipací a významem dělnictva. To se v opozici proti vládnoucím vrstvám stalo hybatelem dějin, které ke šťastným zítřkům vede komunistická strana. Tento narativ byl doplněn o adoraci úspěšného boje komunistů proti fašismu po boku Sovětského svazu. V souladu s oficiální rétorikou dostávaly nové instituce do vínku jména vyjadřující jejich revoluční duch, vůdčí osobnosti, osvobození od fašismu či práci a dělnictvo. Vedle ústředních stranických muzeí, nazvaných podle komunistických ikon, Gottwalda a Lenina, od konce padesátých let další, menší fungovala pod různými zaštitěnými pracující, dělnickou, třídou. Přízviska spojená s revolucí, prací či dělníky je posouvala do abstraktnější a širší společenské perspektivy, což také vyhovovalo měnícímu se výkladu komunistické interpretace.

Jako ústřední stranická muzea lze charakterizovat v rámci Československa dvě instituce, které se etablovaly v padesátých letech 20. století v Praze. Původním záměrem bylo utvořit z nich centrální muzejní instituce republiky, které by obhospodařovaly různé pobočky celé republiky a dávaly směr i tradiční muzejní síti. Vývoj se během necelých čtyřiceti let jejich existence však ubíral jiným směrem k postupnému budování celorepublikové roztržité muzejní stranické sítě s lokálními zřizovateli. V lokálních centrech a jejich institucích měl vedle oficiální propagace státní stranické politiky být prostor i pro prezentaci regionálního vývoje, čímž se režimní diskurs měl dostat ke každému občanovi. Významným impulsem

that took the reins of the future direction of the entire museum network. Thus, during the 1950s, the museum sector was given a foundation in the creation of the Cabinet of Museum and National History in 1956, followed by the first law on museums and galleries in 1959.⁵ Hand in hand with the transformation from above was the establishment of new museums. These were mainly institutions that were run by the communist leadership. Party museums were thus intended for propaganda from the very beginning. Within the state, they were to serve as model institutions to grasp the new concept and traditional museums towards the formation of a communist museum discourse.

The first ones were created in 1953–54 as a part of the dynamics of the institutionalization of the official communist interpretation of historical development. It promoted, alongside the celebration of the Party and its leaders, an interpretation of the revolutionary path of the national movement with the growing emancipation and importance of the working class. They, in opposition to the ruling classes, became the driving forces of history, led towards a brighter future by the Communist Party. This narrative was complemented by the adoration of the communists' successful struggle against fascism alongside the Soviet Union. In line with the official rhetoric, the new institutions were given names expressing their revolutionary spirit, leaders, liberation from fascism or labour and workers. In addition to the central party museums, named after communist icons, Gottwald and Lenin, from the late 1950s onwards, other smaller ones operated under precisely under the various auspices of the working class. The adjectives associated with the revolution, labour or workers moved them into a more abstract and broader social per-

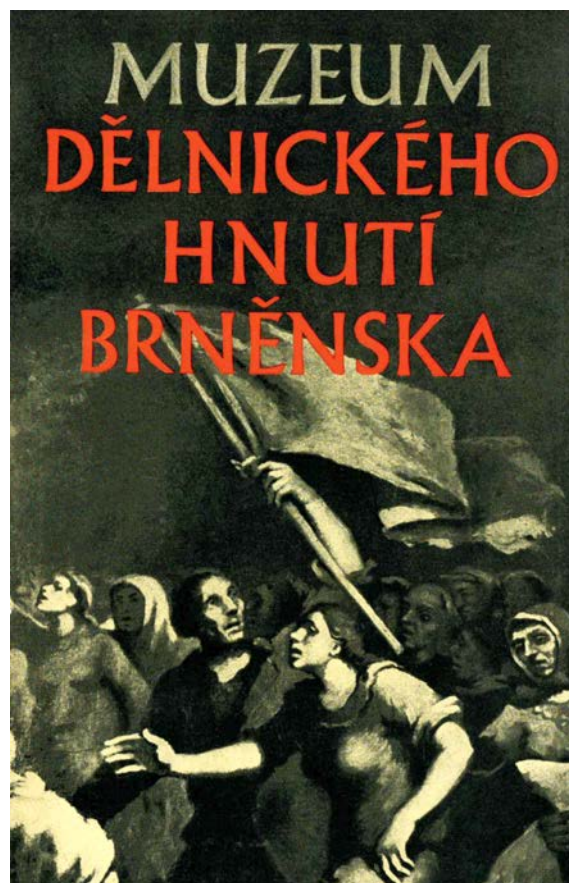
⁵ For more see ŠPÉT 2003; and DOUŠA 2005.

Průvodce Muzea dělnického hnutí Brněnska z roku 1959 začíná slovy „Učit se z dějin strany!“

The guide of the Museum of Working Class Movement in Brno from 1959 begins with the words “Learn from the history of the party!”

v tomto směru byla normalizace režimu následující jeho krizi po roce 1968, kdy strana potřebovala nově definovat ideologii, k čemuž měla značně přispět právě muzea. Můžeme tak hovořit o kvantitativním rozkvětu stranických muzeí až do konce osmdesátých let 20. století, kdy svojí hustotou pokryla české země, jeho regiony i větší části Slovenska. Některá ze zřizovaných postrádala z hlediska historického vývoje logické lokální zakotvení, v jiných byl kladen důraz na centrální politiku a regionální ráz zase upozaděn. Všechna, ač značně díky tlaku shora, vykazovala slušnou návštěvnost a mediální pozornost. Jejich hlavní hybatelskou silou byla podpora nositelů vládnoucí ideologie, což zapříčinilo, že jejich neudržitelnost se projevila hned po změně roku 1989.

Díky této šíři můžeme v Československu do roku 1989 mluvit o několika typech stranických institucí. Vedle pražských ústředních stranických muzeí, Muzea Klementa Gottwalda a V. I. Lenina, vznikly v padesátých letech a vydržely až do konce existence státního socialismu i další v hlavních zemských centrech jako bratislavské Múzeum V. I. Lenina a posléze i první moravská instituce tohoto typu, Muzeum dělnického hnutí Brněnska. Ty doplnilo roku 1960 karlovarské Muzeum Karla

spectively, which also sit well with the changing communist interpretation.

Two institutions that established themselves in the 1950s in Prague can be characterised as central party museums within Czechoslovakia. The original intention was to form them into central museum institutions of the republic, which would manage various branches within the country and give direction to the traditional museum network. However, the development during the nearly forty years of their existence took a different direction towards the gradual building of a nationwide fragmented party museum network with local founders. In addition to the official promotion of state party policy, the local centres and their institutions were to provide space for the presentation of regional developments, thus

Marxe. Ač se význam všech zmíněných v čase proměňoval, lze jejich bytí zobecnit štědrá finanční podporou, slušnou (ač často vynucovanou) návštěvností i silným povědomím o jejich existenci u široké veřejnosti. V porevoluční době, čase jejich zániku roku 1990, lze pak jejich sbírky charakterizovat jako bohaté tematické fondy včetně širě odpovídajících audiovizuálních materiálů.

Všechny zmiňované od konce padesátých let ustupovaly z prvotního důrazu na popis historického vývoje směrem k úspěchům současného budování komunismu. Zatímco Muzeum Klementa Gottwalda mělo spíše národní ráz a ukazovalo českou cestu ke komunismu, Leninovo pražské a stejně i bratislavské zdůrazňovalo internacionalismus komunistických myšlenek. Muzeum Klementa Gottwalda našlo své zázemí v bývalém sídle Městské spořitelny na Uhelném trhu, Leninovo v Lidovém domě odkazovalo na paměť páté konference Ruské sociálnědemokratické strany, která se v tehdejší sídle českých sociálních demokratů konala v roce 1912 a které se Lenin také sám zúčastnil. Gottwaldovo se tak soustředilo na domácí publikum, zatímco Leninovo tendovalo být produktem i pro zahraniční návštěvníky, čemuž odpovídají i zachovalé návštěvnícké knihy, kde je více nežli polovina zápisků psána v azbuce.⁶

Sbírky ústředních pražských stranických muzeí díky své šíři přežily rok 1989. Přes zrušení vedoucí role KSČ se podařilo jejich materiál uchovat v nově zřízeném Muzeu dělnického hnutí, obecně prospěšné společnosti. Tato společnost byla zejména v podobě deponování veškerého materiálu a občasných výpůjček udržována při životě více než dvacet let. Až v roce 2014 začal proces přebírání sbírek v podobě daru do Národního muzea v Praze. Iniciativa ze strany Národního muzea vychá-

bringing the regime's discourse to every citizen. An important impulse in this direction was the normalisation of the regime following its crisis after 1968, when the party needed to redefine its ideology, to which the museums were to make a significant contribution. Thus, we can speak of a quantitative flourishing of party museums until the late 1980s, when the network covered the Czech lands, its regions and large parts of Slovakia. In terms of historical development, some of the established ones lacked a logical local anchoring, while in others the emphasis was on central politics and the regional character was again neglected. All of them, though largely due to pressure from above, boasted decent attendance and media attention. Their main driving force was the support of the bearer of the ruling ideology, which caused their unsustainability to become apparent immediately after the regime change in 1989.

Thanks to this large scope, we can talk about several types of party institutions in Czechoslovakia until 1989. In addition to the central party museums in Prague, the Klement Gottwald and V. I. Lenin Museums, others were established in the 1950s and lasted until the end of state socialism in the main provincial centres, such as the V. I. Lenin Museum in Bratislava and later the first Moravian institution of this type, the Brno Museum of Working Class Movement.. Another one was established in 1960, the Karl Marx Museum in Karlovy Vary. Although the significance of all of these has changed over time, in the long run, they can also be generally described as generously endowed memory institutions with decent (though often enforced) attendance and strong awareness of their work among the general public. In the post-revolutionary era, at the time of their demise in 1990, their collections can be characterized as rich thematic funds, including the scope of corresponding audiovisual materials.

⁶ Archiv Národního muzea, fond Sbírká Muzea dělnického hnutí, reg. Muzeum V. I. Lenina, karton 17, nezpracováno.

zela hlavně od ředitele Historického muzea. Společně s podporou porevoluční Komunistické strany Čech a Moravy a správní rady společnosti dokázala sbírku více než dvacet let udržet v dobré kondici bývalá zaměstnankyně Muzea Klementa Gottwalda a zakladatelka pozdně normalizačního Muzea Julia Fučíka Libuše Eliášová. V rámci možností, a dokonce i ve snaze o částečné, ač s mnohem menší intenzitou, doplňování soudobými politickými artefakty, bylo Muzeum dělnického hnutí s posláním uchovatele dělnické paměti depnováno v místnostech skladových prostor Fakulty tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy, bývalé školy Vysokého učení marxismu-leninismu v ulici José Martího v Praze-Vokovicích. Až v roce 2014 se kvůli prohlubujícímu havarijnímu stavu využívaných budov materiály začaly přesouvat do depozitářů Historického muzea Národního muzea v Terezíně.

Chronologicky další dlouhodobě fungující stranickou institucí s centrální působností bylo roku 1954 otevřené bratislavské Muzeum V. I. Lenina. Jeho pracoviště i s expozicí se nacházelo v Pistoriho paláci na bratislavském Starém Městě, v ulici Obránců míru pod Bratislavským hradem. Rozdíl oproti pražským institucím tu vznikál již z faktu, že šlo dobově o jedinou stranicky budovanou instituci tohoto typu ve městě, přičemž Bratislava až do počátku sedmdesátých let jinou striktně ideologickou stálou expozici neměla. V konstituování Leninova muzea dostalo centrum Slovenska instituci zasvěcenou hlavnímu iniciátorovi bolševické revoluce, svého času druhý takový stánek (po pražském) mimo Sovětský svaz. Její náplň byla podobná té pražské, když dokonce i část expozičního vybavení tvořily kopie z pražské expozice. Ostatně dle původních návrhů mělo být i jeho pobočkou řízenou přímo pražským Ústavem dějin KSČ, až v roce 1957 bylo rozhodnuto o přičlenění k Ústřednímu výboru Komunistické strany

Since the late 1950s, all of them have moved away from their initial emphasis on describing historical developments towards the achievements of the contemporary building of communism. While the Klement Gottwald Museum had a more national character and showed the Czech path to communism, the Lenin Museum in Prague and the one in Bratislava emphasised the internationalism of communist ideas. The Klement Gottwald Museum was housed in the former headquarters of the Municipal Savings Bank on the Uhelný trh square, while the Lenin Museum in Lidový dům referred to the memory of the fifth conference of the Russian Social Democratic Party, which took place in 1912 in the then headquarters of the Czech Social Democrats, and which Lenin himself attended. Gottwald's was thus focused on a domestic audience, while Lenin's tended to be a product for foreign visitors as well, which is reflected in the surviving visitors' books, where more than half of the entries are written in Cyrillic.⁶

Thanks to its scope, the collections of Prague's central party museums survived the events of 1989. Despite the abolition of the leading role of the Communist Party, their material was preserved in the newly established Museum of Working Class Movement, a public benefit company. This company, mainly in the form of depositing all the material and occasional loans, was kept alive for more than twenty years. It was not until 2014 that the process of accepting the collections as a donation to the National Museum in Prague began. The initiative of the National Museum came mainly from the director of the Historical Museum. Together with the support of the post-revolutionary Communist Party of Bohe-

⁶ Archive of the National Museum, the Collection of the Museum of Working Class Movement fund, reg. V. I. Lenin Museum, carton 17, unprocessed.

Slovenska.⁷ V první instalaci expozice zde návštěvník našel prezentaci historie Velké říjnové revoluce a Sovětského svazu jako hybné síly světové revoluce a úspěšného budovatele komunistické cesty. Slovenský „národní“ charakter mu dávalo zadání většího množství uměleckých děl na témata „Lenin“, „budování SSSR“ a „významní sovětsí komunisté“ slovenským tvůrcům.⁸

Na podobnou národní stranickou instituci typu Muzea Klementa Gottwalda čekalo Slovensko marně až do pádu režimu, ačkoli o zbudování expozice věnované státní ideologii dlouho usilovalo. V rámci Bratislavy spekulovalo vedení Komunistické strany Slovenska již od konce sedmdesátých let, kdy světlo světa spatřilo několik podobných institucí v české části, o vlastním Múzeu revolučného robotníckého a komunistického hnutia, jež by společně provozovalo Slovenské národné múzeum a Muzeum města Bratislavy. Ovšem hlavně kvůli nedostatku financí se svého vzniku až do konce trvání stranické diktatury nedočkal, zůstalo pouze u jeho plánů.⁹

Přesto se v Bratislavě objevilo jedno specializované zařízení odpovídající definici stranických muzeí. Nicméně nešlo o formálně novou instituci, neboť byla provozována pod kuratelou Slovenského národného múzea. Od roku 1973 se započalo s budováním Múzea spoločenského vedomia, kterému se neoficiálně přezdívalo „muzeum ateismu“. Dle rozhodnutí Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska od 1. 8. 1973 mělo být zřízeno jako součást Slovenského

mia and Moravia and the company's board of directors, Libuše Eliášová, former employee of the Klement Gottwald Museum and founder of the late-normalisation Julius Fučík Museum, managed to keep the collection in good shape for more than twenty years. As far as possible, and even in an attempt to partially, though with much less intensity, replenish contemporary political artefacts, the Museum of Working Class Movement with the prism of a preserver of workers' memory was deposited in the storage rooms of the Faculty of Physical Education and Sport at Charles University, the former College of Marxism-Leninism on José Martí street in Prague-Vokovice. Only in 2014, due to the deepening state of disrepair of the storage facilities, the materials began to be moved to the depositories of the Historical Museum of the National Museum in Terezín.

Chronologically, the next long-standing party institution with central competence was the V. I. Lenin Museum in Bratislava, opened in 1954. Its workplace and exhibition was located in Pistori Palace in Old Town of Bratislava, on Obránců míru street below Bratislava Castle. The difference from the Prague institutions was due to the fact that it was the only party-built institution of this type in the city at the time, while Bratislava had no other strictly ideological permanent exhibition until the early 1970s. In the constitution of the Lenin Museum, the centre of Slovakia received an institution dedicated to the main initiator of the Bolshevik Revolution, at the time the second such stand (after the one in Prague) outside the Soviet Union. Its content was similar to that in Prague, with even some of the exhibition equipment being copies from the Prague exhibition. In fact, according to the original proposals, it was also to be a branch directly managed by the Prague Institute of the History of the Communist Party, but in 1957, it was decided to join the Central Committee of the

⁷ Archiv Slovenského národného múzea, fond Múzeum V. I. Lenina, č. 4197, akta 4197, Uradný záznam 13. 2. 1957, nezpracováno.

⁸ Archiv Slovenského národného múzea, fond Múzeum V. I. Lenina, 1953–54, nezpracováno.

⁹ Archiv Slovenského národného múzea, fond Muzeum revolučného hnutia. Plány nového muzea uloženy v Muzeu města Bratislavy.

národního múzea *Múzeum vývoja spoločenského vedomia*. Jeho návrh a koncept vzešiel priamo z poradného kolegia ministra kultúry Slovenskej socialistickej republiky a následne je schválila Ideologická komise Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska. Jeho stálymi prezentacemi prítom mali byť výstavy *Vývoj života na zemi a Zem a jej postavenie vo vesmíre*. Zričovateľé se netajili tým, že hlavným cieľom je prezentovať *správne svetozorové stanovisko a podporiť novými argumentami ateistickú výchovu širokej verejnosti*. Úlohou malo byť soustredenie na *narastanie progresívnych hlavných prvkov v týchto jednotlivých formách spoločenského vedomia v konfrontácii s nevedeckými a najmä náboženskými názormi*. Celá jeho koncepcie bola riešená v spolupráci Ústavu vedeckého ateizmu Slovenskej akadémie vied a Matice slovenskej, tedy s výrazným cieľom zasáhnout spektrum rešpektovaných slovenských národných inštitúcií. První expozície bola následne otvorená v roce 1977 v priestoroch Matice, v Pugačovovej, dnes Františkánskej ulici v bratislavskom historickom centre mesta. V jeho provozu lze najít stranické muzeum reagující na silnou religiozitu, kterou byla slovenská spoločnosť dlhodobě charakterizovaná. Až do roku 1990 vedle stále expozície muzeum pripravovalo i krátkodobé expozície, v nichž se chlubilo inšpirácií leningradským Muzeem ateizmu, se kterým i aktivně spolupracovalo a roku 1983 dokonca jeho sbírky a činnosť v Bratislave predstavilo.¹⁰

V demografickom srovnání o polovinu méně lidnatá slovenská část spoločného štátu žádnou jinou řádnou expozicí věnovanou přímo komunistickému historickému narativu neměla. Slovenští komunisté se tak spoléhali na prezentace tradičních či nových specializo-

Communist Party of Slovakia.⁷ In the first installation of the exposition, the visitor will find a presentation of the history of the Great October Socialist Revolution and the Soviet Union as the driving force of the world revolution and the successful builder of the communist path. The Slovak “national” character was given by the commissioning of a large number of artworks on the themes of “Lenin”, “building the USSR” and “prominent Soviet communists” to Slovak artists.⁸

Slovakia waited in vain for a similar national party institution like the Klement Gottwald Museum until the fall of the regime, although it had long sought to build an exhibition dedicated to state ideology. In Bratislava, the leadership of the Communist Party of Slovakia had been speculating since the late 1970s, when several similar institutions in the Czech part of the country saw the light of day, about its own Museum of the Revolutionary Workers’ and Communist Movement, which would be run jointly by the Slovak National Museum and the Bratislava City Museum. However, mainly due to lack of funding, it was not established earlier than the end of the party dictatorship, remaining only with its plans.⁹

Nevertheless, one specialised facility has emerged in Bratislava that meets the definition of a party museum. However, it was not formally a new institution, as it was operated under the curatorship of the Slovak National Museum. From 1973 onwards, the Museum of Social Consciousness (*Múzeum spoločenského vedomia*), unofficially nicknamed the “Muse-

7 Archive of the Slovak National Museum, the V. I. Lenin Museum collection, No. 4197, file 4197, Official record of February 3., 1957, unprocessed.

8 Archive of the Slovak National Museum, the V. I. Lenin Museum collection, 1953–54, unprocessed.

9 Archive of the Slovak National Museum, the Museum of the Revolutionary Movement collection. The plans of the new museum are stored in the Bratislava City Museum.

10 Archiv Slovenského národného múzea, fond *Múzeum spoločenského vedomia*.

vaných institucí, většinou v regionální podobě. Co se týče prvních desetiletí do roku 1968, můžeme preferenci budování stranického muzejnictví v českých zemích přičítat pražské centralizaci a faktu, že se v padesátých letech nepodařilo slovenský dějinný komunistický narativ zpracovat. Po roce 1968 převážila nad expozicí spojenou s národním příběhem budování socialismu na Slovensku potřeba speciální ateistické expozice, kterou můžeme považovat za režimní protipól Muzea Klementa Gottwalda. Zatímco česká společnost v jeho osobě a historickém narativu měla nalézt svoji příslušnost k národní cestě ke komunismu, Slovensko se mělo v muzejní expozici vyvíjet se silnou katolickou církví, neboť slovenský národní historický narativ spojený s cestou ke komunismu se teprve vyvíjel.

Nejblíže historickému narativu spojenému s dělnictvem a komunisty na Slovensku bylo původně s cílem pobočky pražského Muzea Klementa Gottwalda zřizované Múzeum revolučnej tlačie Klementa Gottwalda, otevřené v roce 1957 ve Vrútkách jako památník na zdejší pobyt a prokomunistickou činnost prvního dělnického prezidenta v letech 1922–24.¹¹ Vedle něj lze o jistém hledání revolučních vzorů v kontextu dělnického hnutí hovořit i o Múzeu revolučného robotníckeho hnutia v Krompachoch, které bylo otevřeno roku 1961 k výročí založení KSČ a zdejší dělnické stávky jako symbolu komunistického revolučního hnutí na Slovensku. Na východě Slovenska pak svým názvem mělo působit jako režimní reprezentant Múzeum robotníckeho hnutia a dejin KSČ, které bylo založeno a provozováno po jistý čas, bez velkého zájmu veřejnosti v Košicích. Jako zvláštní typ dělnické revoluční instituce tak spolehlivě fungovaly akorát všudypřítomné revoluční síně, o jejichž počtech a pod-

um of Atheism”, began to be built. According to the decision of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia from August 3, 1973, the *Museum of the Development of Social Consciousness* was to be established as a part of the Slovak National Museum. Its design and concept came directly from the advisory board of the Minister of Culture of the Slovak Socialist Republic and was subsequently approved by the Ideological Commission of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia. The permanent presentations were to be the exhibitions titled *The Development of Life on Earth* and *The Earth and its Position in the Universe*. The founders made no secret of the fact that the main goal is to present a *correct worldview* and *support the atheistic education of the general public with new arguments*. The task was to focus mainly on the *growth of progressive main elements in these various forms of social consciousness in confrontation with unscientific and religious views especially*. Its whole concept was developed in cooperation with the Institute of Scientific Atheism of the Slovak Academy of Sciences and the Slovak Matica, i.e. with a strong aim to reach the spectrum of respected Slovak national institutions. The first exposition was subsequently opened in 1977 in the premises of the Matica, on Pugacheva street, now Františkánská street, in Bratislava’s historic city centre. In its operation one can find a party museum responding to the strong religiosity that had long characterised Slovak society. Until 1990, in addition to the permanent exhibition, the museum also prepared short-term exhibitions in which it boasted of its inspiration from the Leningrad Museum of Atheism, with which it actively cooperated and in 1983 even presented its collections and activities in Bratislava.¹⁰

¹¹ Více in: Múzeum revolučnej tlačie Klementa Gottwalda vo Vrútkách. Spríevodca expozícií, Martin; Vrútky 1986.

¹⁰ Archive of the Slovak National Museum, the Museum of Social Consciousness collection.

bách v podnicích vycházely na Slovensku až do konce osmdesátých let i četné publikace.¹²

Pod instituce blízké socialistické státní ideologii lze následně zařadit i některé zřizované jako muzea-antifašistické vojenské památníky, z nichž zásadním významem vystupuje banskobystřický Památník Slovenského národního povstania. Ten patřil od svého vzniku mezi nejrepresentativnější instituce v celém Československu a jeho hlavní náplní bylo připomenutí slovenského komunistického odporu proti fašismu a hrdinství slovenského lidu ve spolupráci se Sovětským svazem.

Česká muzejní síť se oproti Slovensku jeví jako rozvinutější, pestrá tematicky i prostřednictvím různých zřizovatelů. Vedle dvou ústředních stranických institucí byly pokusy i o další expozice přímo v Praze. Od roku 1953 zde po dobu necelých deseti let existovalo v bývalém hostinci U Kaštanu, místě založení české sociální demokracie roku 1878, Muzeum počátků československého dělnického hnutí¹³ a velký význam měly snahy v duchu socialistické utopie definovat Pražský hrad, které jsou spojeny zejména s padesátými a šedesátými lety 20. století, ač v tomto smyslu se zde střetávají zájmy prezidentské reprezentace a stranické.¹⁴ To trvalejší připomínku znamenalo Muzeum dělnického hnutí Brněnska, které bylo zřízeno pod Krajským národním výborem KSČ roku 1957 a svoji expozici mělo od roku 1959 až do počátku roku 1990 v bývalém Místodržitelském paláci,¹⁵ kdy je převzala Moravská galerie v Brně. V jeho expozici šlo zejména o *zachycení muzejními prostředky vývoje dělnického hnutí na Moravě v širším pojetí a v podrobném sledu v Jihomoravském kraji od*

In demographic comparison, the Slovak part of the common state, which is less populous by half, had no other proper exposition devoted directly to the communist historical narrative. Slovak communists thus relied on presentations by traditional or new specialised institutions, mostly in regional form. As far as the first decades until 1968 are concerned, we can attribute the preference for building party museums in the Czech lands to Prague's centralisation and the fact that the Slovak communist historical narrative failed to be created in the 1950s; after 1968, a special atheist exposition, which can be considered the counterpart of the Klement Gottwald Museum, became an obvious need. While Czech society was to find in his persona and historical narrative its belonging to the national road to communism, Slovakia was to deal with a strong Catholic Church, while the Slovak national historical narrative connected with the road to communism was still developing.

The closest to the historical narrative associated with workers and communists in Slovakia was the Klement Gottwald Museum of Revolutionary Press, originally established with the aim of becoming a branch of the Klement Gottwald Museum in Prague, and opened in 1957 in Vrútky as a memorial to the local residence and pro-communist activities of the first workers' president in 1922–24.¹¹ In addition to this, the Museum of the Revolutionary Workers' Movement in Krompachy, which was opened in 1961 on the occasion of the anniversary of the founding of the Communist Party of Czechoslovakia and the local workers' strike as a symbol of the revolutionary movement in Slovakia, can also be said to be a certain search for revolutionary models in the context of the workers' movement. In

¹² Více viz BABICOVÁ a KOLEKTÍV, 1988; fenoménu revolučních síní se věnoval VITKO 2015.

¹³ SOMMER 2011, s. 95–96.

¹⁴ Více o snahách využít Pražský hrad viz ROLLOVÁ 2019.

¹⁵ SAMEK 1969.

¹¹ More in: the Klement Gottwald Museum of Revolutionary Press in Vrútky. Exhibition Guide, Martin; Vrútky 1986.

počátků až do současnosti,¹⁶ přičemž svoji šíři jí dodala i obsáhlá knihovna.

Jako doplňování centrální sítě pak lze chápat i roku 1962 zřízené ostravské Muzeum revolučních bojů. V něm došlo k propojení revolučního, dělnicko-emancipačního proudu v kontextu národních bojů proti fašismu ve spolupráci s Rudou armádou. Jeho práce měla přímo vycházet z *dějín dělnického hnutí a KSČ spolu s historií protifašistického a národně osvobozenického zápasu severomoravského kraje*, jak jej požadoval jeho normalizační zřizovatel – krajský výbor KSČ.¹⁷ Toto Muzeum původně podřízené tradičnímu Slezskému zemskému muzeu v Opavě rostlo od sedmdesátých let, kdy dostalo na starosti i zřízení Památníku ostravské operace v Hrabyni. Ten díky své velkoleposti po otevření roku 1980 mohl konkurovat jako protiklad české národní podoby banskobystriického Muzea Slovenského národního povstání.

K těmto stranickým institucím zasazeným do regionálních center Moravy a Slezska během normalizace přibývá jako reprezentant jihočeského kraje i velkoryse koncipované Muzeum dělnického revolučního hnutí jižních Čech, které bylo otevřeno v nové a obecně největší muzejní budově postavené během období státního socialismu, v roce 1975 v Českých Budějovicích.¹⁸ V jeho případě projekt dostal podporu z ústředních míst, konkrétně předsedy vlády Lubomíra Štrougala, který v sobě nezapřel regionálního patriota a který stavbu podporoval a zúčastnil se i slavnostního otevření muzea, jehož existence byla následně zpochybňována v tom smyslu, že kraj nepatřil mezi hlavní bašty průmyslové výroby a komunistického hnutí. Podobně jako na Slovensku byla celá síť doprovázena i velkým množstvím

the east of Slovakia, the Museum of Working Class Movement and the History of the Communist Party of the Czechoslovak Republic, which had been established and operated for some time without much public interest in Košice, was to act as a representative of the regime. Only the ubiquitous revolutionary halls, about whose numbers and forms were published numerous publications in Slovakia enterprises until the end of the 1980s, functioned reliably as a special type of workers' revolutionary institution.¹²

Under institutions close to the socialist state ideology can be subsequently classified some established as museums-anti-fascist military memorials, of which the Banská Bystrica Memorial of the Slovak National Uprising stands out in terms of its fundamental importance. From its inception, it was one of the most representative institutions in Czechoslovakia as its main focus was to commemorate the Slovak communist resistance against fascism and the heroism of the Slovak people in cooperation with the Soviet Union.

Compared to Slovakia, the Czech museum network appears to be more developed, varied in terms of themes and founders. In addition to the two central party institutions, attempts have been made to establish other expositions directly in Prague. Since 1953, the Museum of the Beginnings of the Czechoslovak Workers' Movement¹³ has existed here for less than ten years in the former inn U kaštanu, the site of the founding of the Czech Social Democracy in 1878, and the efforts to define Prague Castle in the spirit of socialist utopia, which are associated especially with the 1950s and 1960s, have been of great importance, although in

16 FRANĚK 1975.

17 KOLEKTIV PRACOVNÍKŮ 1982.

18 PETRÁŠ 2006, s. 95–113.

12 For more information see BABICOVÁ a KOLEKTÍV, 1988; VITKO 2015 focused on the phenomenon of revolutionary halls.

13 SOMMER 2011, pp. 95–96.

pamětních síní, fakticky v každém větším městě, o něž se starala centrální či krajská muzea.¹⁹

Zajímavé je, že komunistická strana v českých zemích nepovažovala za nutné až do roku 1989 zřídit žádné české či moravské ateistické muzeum, ač snaha o vědecké pojetí společnosti byla dlouhodobě velmi silná a dnes je i dobře popsána.²⁰ Vrcholem těchto snah byl vznik Ústavu vědeckého ateismu v roce 1972 v Brně a následně v Bratislavě jako součást Československé akademie věd.²¹ Téma se tak muselo vtěsnat v různé jednorázové výstavní akce jednotlivých muzeí. Naopak na úrovni krompašského či košického muzea bychom i v českém prostředí našli větší množství menších institucí či památníků. Například mezi pobočky Muzea Klementa Gottwalda a posléze Muzea dělnického hnutí Brněnska patřil rodný dům prvního dělnického prezidenta v Dědicích. Podobně lze hodnotit i rozsahem menší Muzeum Karla Marxe v Karlových Varech, upomínající na jeho pobyt, otevřené roku 1960 za pomoci historiků Ústavu dějin KSČ.²² V dalších případech pak byla síť rozšiřována menšími institucemi, jež navazovaly na starší tradiční muzejní instituce a které měly charakterizovat průmyslový základ regionu. Tak se k názvu dostalo například Okresní muzeum dělnického hnutí ve Svitavách, ač jeho základy stály na dříve založeném regionálním muzeu vlastivědného typu.²³ V regionálních centrech pak vzniklo i několik menších expozic přímo odkazujících k regionální tradici KSČ. Takovou představovalo Muzeum dělnického hnutí U Švagerků v Hradci Králové.²⁴

this sense presidential and party interests collide here.¹⁴ The more lasting reminder was the Museum of Working Class Movement in Brno, which was established under the Regional National Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in 1957 and had its exhibition from 1959 until the beginning of 1990 in the former Governor's Palace,¹⁵ when it was taken over by the Moravian Gallery in Brno. Its exposition was mainly about *capturing by museum means the development of the workers' movement in Moravia in a broader sense and in a detailed sequence in the South Moravian Region from the beginning to the present*,¹⁶ while its scope was complemented by an extensive library.

The Ostrava Museum of the Revolutionary Struggles, established in 1962, can also be seen as a complement to the central network. There, the revolutionary, working class and emancipatory trend was linked in the context of the national struggle against fascism in cooperation with the Red Army. Its work was to be based directly on the *history of the workers' movement and the Communist Party, together with the history of the anti-fascist and national liberation struggle of the North Moravian Region*, as required by its standardizing founder, the Regional Committee of the Communist Party.¹⁷ Originally subordinated to the traditional Silesian Museum in Opava, this museum grew from the 1970s onwards, when it was also responsible for the establishment of the Ostrava Operation Memorial in Hrabyně. Thanks to its magnificence, after its opening in 1980, it could compete as a counterpart to the Czech national image of the Bánská Bystrica Museum of the Slovak National Uprising.

¹⁹ O dobových síních tradic viz PUBAL 1983.

²⁰ OLŠÁKOVÁ 2018; pro celkové období a vědecký přístup i k ateismu viz OLŠÁKOVÁ 2014, zvláště s. 411–450; či SOMMER 2019.

²¹ ŠVÁBENSKÝ 2013, s. 20.; OLŠÁKOVÁ 2014, s. 444–446.

²² HOLUBEC 2016.

²³ <http://www.muzeum.svitavy.cz/clanek/historie/16-1/> (vyhledáno 31. 1. 2022).

²⁴ PUBAL A KOL. 1973, s. 102–103.

¹⁴ For more information on the efforts to use Prague Castle, see ROLLOVÁ 2019.

¹⁵ SAMEK 1969.

¹⁶ FRANĚK 1975.

¹⁷ TEAM OF WORKERS 1982.